

MAARİFLƏNDİRMƏ – CƏMİYYƏTƏ İNKLUZIYA MƏDƏNİYYƏTİ

Fəridə Poladxan qızı Poladxanlı

Bakı Qızlar Universiteti

feride06011991@gmail.com

Xülasə

İnkluziv təhsil anlayışı, fərqli bacarıqlara və ehtiyaclara malik olan tələbələrin öz inkişafını daha effektiv şəkildə həyata keçirmələrini təmin etmək üçün tənzimlənməkdədir. İnkluziv təhsil, bütün tələbələrin təhsil prosesinə aktiv, müstəqil şəkildə cəlb edilməsini təmin etməklə, cəmiyyətdə ədalət və inkluziya prinsiplərini daha da gücləndirir.

Açar sözlər: əlillik, inkluziya, təlim, metod, prinsip.

Summary

Inclusive educational philosophy is designed to regulate and organize itself to facilitate the more

effective development of students with different abilities and needs. Inclusive education aims to ensure that all students are actively, independently, and autonomously engaged in the education process, reinforcing principles of justice and inclusion in society.

Key words: disability, inclusion, education, method, principle.

Əlillik nədir? Əlillik insan bədəninin bir qismində müxtəlif problemlərin meydana gəlməsi və ya işləmə mexanizmində azalma kimi başa düşülür. Dünyada və ölkəmizdə əlilliyi olan şəxsləri həyata, cəmiyyətə, təhsilə cəlb etmək məqsədi ilə inkluziv yanaşma metodlarından istifadə edilir. Təhsildə inkluziya əlilliyi olan şagirdlərin əlilliyi olmayan həmyaşıdları ilə birlikdə eyni məktəb və siniflərdə daha həssas yanaşma ilə öyrədildiyi bir təhsil yanaşmasıdır. Əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətə qazandırılması son dərəcə aktual mövzudur. Onların cəmiyyət tərəfindən qəbul görməsi məhz təhsil ilə mümkün ola bilər. Bunun üçün ölkəmizdə təhsil sektorunda bəzi yanaşmalar mövcuddur. Bu yanaşmalar təhsilin hamı üçün əl çatan olmasını eyni zamanda bərabər hüquqa malik olmasını təmin edir. Ölkəmizdə “İnkluziv Təhsil layihəsi”nin icrasına 2005-ci ildə başlanmışdır. Sağlamlıq imkanı məhdud uşaqların təhsilə tam cəlb edilməsi isə 2008-ci ildə bağca və orta məktəblərə yönəlməsi ilə həyata keçirilmişdir. Əsas məqsəd olaraq bu uşaqları sosiallaşdırmaq, cəmiyyətə inteqrasiya olunmasını asanlaşdırmaq olan bu proqramın bir neçə faydası vardır: Onlarda özünə inam hissi formalaşdırmaq, digər həmyaşıdları ilə birlikdə bərabər hüquqa malik olmaq, gələcəkdə onların məşğulluq kimi problemlərinin aradan qalxması.

İnkluziv təhsil anlayışı Amerika Birləşmiş Ştatlarında liberal demokratik cəmiyyətin formalaşması nəticəsində ortaya çıxmışdır. 1950-1960-cı illərdə cəmiyyətdə hələdə əlilliyi olan şəxslərin insanlardan təcrid olunması halları gündəmə gətirilir və insanların bu məsələyə baxışı dəyişməyə başlayır. Artıq feminizm dalğası ilə birlikdə 1960-1970-ci illərdə insan haqlarının bütünlüyü, fikir ayrılıqları, cinsiyyət, etnik mədəniyyət və əlillik səbəbi ilə meydana çıxan bu idealoqiylar geniş, qarşı qonulmaz vüsət alır. Bu idealoqiyların fonunda artıq bütün insanların vətəndaşlıq hüquqlarına sahib olmaqlarını dəstəkləmək üçün bir sıra proqramlaşdırılmış qanunlar tətbiq olunmağa başlandı. İlk demokratik qanun 1975-ci ildə “Təhsildə əlilliyi olan uşaqlar” qanunu qəbul edilir, 1970-1980-ci illərdə artıq əlilliyi olan uşaqlara təhsil almaq üçün lazimi dəstək verilir. Bir müddət özəl müəssisələrdə aparılan bu tətbiq daha sonra geniş şəkildə ələ alınır. Əvvəlcə orta məktəblərdə təhsilə cəlb olunan uşaqların sürətli şəkildə artması, onları ayrı məktəblərdə deyil, eyni məktəblərdə digər həmyaşıdları ilə təhsil alması hüququ verildi. İkinci olaraq, onlar üçün dəstəkləyici mühit yaradıldı, üçüncü olaraq isə bu uşaqlar üçün təhsil planı (FTP) hazırlandı. (Ağayev, Ş., Məmmədova, E., Əliyeva, X. (2012). “İnkluziv təhsil günün tələbidir”. “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, №4. s.47)

1994-cü ildə UNESCO dekadında “Təhsil hərəkəs üçün əl çatan olmalıdır.” fikri təsdiqini tapdı. Bu idealoqiya ilə birlikdə təhsilin bütün uşaqlar üçün əl çatan olmasına, sağlamlıq məhdudiyyəti olan uşaqların da təhsilli bir şəxsiyyət olmalarına zəmin yaratdı. Beləliklə inkluziv təhsil dünya miqyasında aktual mövzuya çevrildi. İnkişaf etmiş ölkələrin bir digəri olan Almaniyada öyrənmə və davranış pozuntusu olan uşaqların təhsil müddəti 10 il, digər uşaqlarda isə 11 ildir. Hərəkət məhdudiyyəti olan uşaqlara isə ev təhsili mütləqdir. Almaniyada əlilliyi olan uşaqların təhsil aldıkları məktəblər bir neçə qrupa bölünür: ibtidai, orta məktəb, peşə məktəbləri. Bu tədris ocaqlarının verdiyi diplomlar digər tədris mərkəzlərinin diplomları ilə bərabər hüquqa malikdir. Almaniyada inkluziv təhsilə aid edilən ən çox rast gəlinən problem isə duyğusal və sosial əlillik (7-11%) növü olmuşdur ki, bununda yaranma səbələri müxtəlifdir. Inkluziv təhsildə digər bir model olaraq İngiltərə yanaşması mövcuddur. İngiltərədə inkluziv təhsilə dəstək üçün hər məktəbdə özəl kordinator olmaqdadır. Özəl təhsil kordinatoru bütün sağlamlıq məhdudiyyəti olan uşaqların porfilolarını tutmaq, sinif muəllimələrinə məsləhətlər vermək, məktəbdən kənar işləri təşkil etmək kimi işləri icra edir. Statistikaya görə İngiltərədə təhsil alan sağlamlıq məhdudiyyəti olan şəxslər hər il artmaqda davam edir, 2014-cü ildə bu rəqəm bütün əhalinin 17,9% ni təşkil edir. Lakin inkluziv təhsilə fərqli baxışların meydana çıxması ilə birlikdə bu rəqəm xeyli azalmışdır. Türkiyədə isə bu göstərici 256 min insanı əhatə edir, göstəricilərə görə danışq və dil problemləri daha çox meydana çıxır. Inkluziv təhsil xidmətləri digər ölkələr kimi Azərbaycanda da aktual mövzudur, beləki hal hazırda ölkəmizdə 69 minə yaxın sağlamlıq məhdudiyyəti olan uşaq var, onlarda 12 minə yaxını təhsilə cəlb olunan bu uşaqlar xüsusi məktəblərdə və ya xüsusi internat məktəblərində təhsil ala bilərlər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 14 dekabr tarixli sərəncamı ilə “2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inkluziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsil hüququnu təhsilin bütün pillələri üzrə digər şəxslərlə bərabər səviyyədə təmin etməyi və onlar üçün maneəsiz mühit yaratmağı əsas məqsəd kimi qəbul edir. Bütün bu proseslərə müsbət təkan vermək üçün kadr potensialı gücləndirilir. ARTİ (Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu) 2018-ci ildən Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi və BMT-nin uşaq fondu (UNİCEF) ilə əməkdaşlıqla bir sıra fəaliyyətlər həyata keçirilir. 2021-ci ildən ARTİ inkluziv təhsilə 3 istiqmətdən dəstək verir;

1) Maarifləndirmə-cəmiyyətdə inkluziya mədəniyyəti formalaşdırmağı hədəfləyir

2) təlimlər-pedaqoq kadrların səriştəliliklərini artırmaq üçün təlimlər həyata keçirilir

3) metodik vəsait-Fərdi təlim planının tərtibi (FTP) üzrə lazımı köməklik göstərilir, monitorinqlər aparılır. İnkişaf edən cəmiyyətin formalaşdırılması və inkluziv təhsilə təkan verilməsi məqsədi ilə günümüzdə davamlı inkişaf strategiyası ələ alınır. Lakin 19 əsrin sonlarına doğru əqli geriliyi olan uşaqlarla iş aparmaq üçün yeni metodlardan istifadə olunmağa başlanılır. İtaliyanın ilk qadın həkimlərindən olan Maria Montessori 1896-cı ildə əqli geriliyi olan uşaqlarla işləməyi, onları psixoloji baxımdan araşdırmağa yönəlir. Vaxt keçdikcə uşaqlarda ətraf aləmə qarşı müsbət reaksiya görən həkim uşaqlarla daha yaxından məşğul olmağa başlayır. Psixoloqların təcrübəsi nəticəsində belə hesab olunur ki, əqli gerilik olan uşaqlar təkcə psixoloji deyil, həm də pedaqogikanın problemi və onlar xəstəxanada deyil məktəblərdə tədris olunmalıdır. Və beləliklə 1907-ci il yanvarın 6-da ilk Montessori məktəbi açılır. Vaxt keçdikcə normal uşaqlarla yanaşı xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlarla müxtəlif didaktik işlərin aparılması və müsbət nəticələr əldə olunması fonunda Amerika, Avropa və Hollandiyada məşhurlaşmağa başlayır. Təlimin əsas məqsədi cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməyən müxtəlif fərqliliyi olan uşaqlara yanaşma prinsipidir. Montessori təliminin əsası inkluziv təhsilə cəlb olunan (autizm spektr pozuntusu, dil və nitq geriliyi, davranış pozuntusu, aspberger və s) olan uşaqların təliminə dəstək vermək, onlarda özünə inamı formalaşdırmaq, onları bir şəxsiyyət kimi formalaşdırmaq, sərbəst şəkildə özünü ifadə etmə bacarıqları formalaşdırmaq, sosial çevrəyə hörmət etmək kimi müsbət keyfiyyətlər aşılayır, yəni uşaq özü kəşf edərək öyrənir. Burada müəllim ənənəvi təhsildən fərqli olaraq mentor vəzifəsində çıxış edir. Montessori təlimində eşitmə qüsurlu uşaqlar üçün də təlimlər mövcuddur. Bu təlim 6-cı duym adlanır və uşağın əzələ hafizəsi ilə həyata keçirilir. Uşaqlar hər şeyi toxunaraq təcrübə edir, öyrənmək istədikləri materialı özləri seçir, bu onlara seçim azadlığı verir. Montessori metodunda sinif anlayışı yoxdur, kitab və dəftər kimi materialları təlimin öyrədici materialları əvəz edir. Montessori təlimindəki materiallar taxtadan hazırlanmış olur. Materiallar uşaqların öz səhvlərini tapmaqda onlara kömək edəcək şəkildə tərtib edilmişdir. Montessori yanaşmasında uşaq ətraf aləmi özü müşahidə və dərk etməklə qavrayır. Azərbaycanda Montessori yanaşması çox yeni olsa da, yenilikçi müəllimlər tərəfindən bağçalarda tətbiq olunmağa başlanmışdır. Proqram olaraq 0-6 yaş əhatə edən bu təlim Azərbaycandakı modellərdən öz sadəliyi və tətbiqi ilə xeyli fərqlənir. Məhz elə bu səbəbdən xüsusi ilə inkluziv siniflərdə Montessori yanaşmasına diqqət ayrılmalı FTP proqramlarına əlavə olunmalıdır. (Special Educational Needs and Disability Act (SENDA). London: HMSO)

Əlilliyi olan fərdlərin cəmiyyət tərəfindən qəbul görməsində müəllimin üzərinə böyük yük düşür. Inkluziv siniflərdə dərs planı elə qurulmalıdır ki, dərs prosesi zamanı digər uşaqların geridə qalması halları baş verməsin. Bunun üçün ölkəmizdə inkluziv siniflərdə kölgə müəllim modelindən istifadə edilir. Müəllim uşağın fərdiliyini qəbul edib, təlimi ona uyğun formada təşkil etməyin yollarını axtarmalıdır. Kölgə müəllim modelində müəllim uşağı sosial mühitə adaptasiya etməli, digər fərdlərin, istər sinifdəki digər uşaqların istərsə də valideynlərin bu fərqliliyə münasibətini formalaşdırmağı bacarmalıdır. Bunun üçün vaxt aşırı iclasların keçirilməsi məqsədə müvafiq olacaqdır. Inkluziv təhsildə valideyn yanaşması da ciddi səy tələb edir, beləki valideynlər bəzən uşaqlarının bu fərqliliklərini qəbul etməkdə çətinlik çəkir, onları sosial mühitdən izolasiya edərək ev təhsilinə daha çox sövq edirlər. Təbii ki ev təhsili də müəyyən qədər müsbət hallar doğuracaqdır lakin sosiallaşmanın veridiyi inkişafı danmaq olmaz. Çünki insan sosial varlıqdır və cəmiyyətdə formalaşır. Respublikamızda ucqar kənd və rayonlarda az kompleksli məktəblər mövcuddur ki onlarda inkluziv siniflər yaratmaq elə də asan olmur. Həm insanların maddi rifahı, həm də psixoloji durumları buna mane olsa da, son vaxtlar Prezidentimizin bütün kənd

məktəblərinin yenidən inşası qərarı ilə bu tipli problemlərin aradan qalxacağı, demokratik dövlətimizdə bütün fərdlərin bərabər hüquqda təhsil almalarına müvafiq şəraitin yaradıldığına sübutdur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Uşaq Hüquqları haqqında Qanunu. (2012).
2. Ağayev, Ş., Məmmədova, E., Əliyeva, X. (2012). “İnklüziv təhsil günün tələbidir”. “Azərbaycan məktəbi” jurnalı, №4.
3. BMT-nin “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyasının icrasına dair Azərbaycan Respublikasının ilk hesabatı. Yanvar, 2011-ci il.
4. Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2001).
5. Special Educational Needs and Disability Act (SENDA). London: HMSO.
6. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2009)
7. Towards inclusion of special education students in general education.